

Rosa H. *Democratie vraagt om religie*. Boom; 2023; 76 blz.

Een bespreking door Marc Bittremieux,
december 2023

In deze 'Godvergeten'-tijden wordt de religie vanuit de vrijzinnigheid belaagd. Het is verfrissend om dan een klein boekje in de hand te krijgen waarbij vanuit een sociologische invalshoek anders over religie wordt nagedacht. Alle negatieve bedenkingen die je tegenover godsdiensten kan opwerpen worden hier achterwege gelaten. Terwijl de politiek over het belang en vooral de financiering van de levensbeschouwingen wil nadenken en meer en meer mensen zich ongelovig noemen, brengt Hartmut Rosa een tegengewicht. Hij wordt wel eens een 'onthaastingsgoeroe' genoemd. Maar hij is geen goeroe, wel een academicus die het streven naar onthaasten – zoals veel zelfhulpboeken promoten – binnen een maatschappelijke analyse plaatst.

Hartmut Rosa (°1965) is een Duitse socioloog en politicoloog, bekend om zijn theorie van *resonantie* en de sociologie van de *sociale versnelling*. In het kader van een lezing voor een bisschoppelijke bijeenkomst in Würzburg in 2022 zoekt hij een uitweg uit onze 'razende stilstand'. De crisis van de georganiseerde religies hebben de zoektocht naar zingeving of de behoefte aan kritische perspectieven immers niet verminderd. Integendeel, volgens deze socioloog kan de religie nog steeds een belangrijk functie hebben. Het punt is niet of religies waar of onwaar zijn, maar dat ze *anders* zijn. Het gaat hem niet om de religie zelf, maar wel om de ruimte die een religie biedt om de wereld anders te denken en te beleven!¹

Hoe ziet Rosa dat dan in deze tijden van secularisatie die neigt naar secularisme? Laten we zijn gedachtegang volgen over de maatschappelijke rol van religiositeit. Hoe kan de westerse mens zich op een alternatieve manier verhouden tot de wereld? Hartmut Rosa wijst ons een weg.

Razende stabiliteit

Rosa beschrijft de grondvorm van onze maatschappij als 'dynamische stabilisatie': ze is structureel afhankelijk van de 'permanente groei' om zichzelf te reproduceren en de institutionele status te handhaven. Dat is een mechanisme dat al altijd bestaan heeft. Niet het groeien op zich is bijzonder, maar dat die groei altijd maar versnelt, razend wordt, en dat ze dat moet doen om de status quo te handhaven. De jaarcijfers van elk westers land spreken over die 'economische groei', waarbij steeds meer energie toegevoegd wordt om alle vormen van behoeftes te handhaven. Denk hierbij aan: de basisbehoeftes, de mobiliteit, de bouw, de productie van toestellen, de voedselindustrie, de werkgelegenheid, de zorg, de farmacie ... En dat alles niet uit hebzucht, maar omdat we anders de bestaande sociale structuur niet langer in stand kunnen houden. Is dit niet structureel irrationeel? Rosa besluit: "Maar een samenleving die zegt: 'We stellen onszelf zo op dat we *meer en meer* energie moeten investeren, omzetten en winnen om te behouden wat er al is', zo'n samenleving is pervers" (blz. 41). En dat zowel op fysiek, op politiek als psychologisch vlak. Deze wijze van inrichting van de maatschappij leidt tot een *agressieve houding* tegenover de wereld. Deze roofofbouw toont zich op vele vlakken. Ook tegenover elkaar. Ieder heeft zijn (eigen) gelijk, een andere mening, wil iets anders, gelooft iets anders ... En de andere is daarbij een obstakel, 'die

¹ De inleiding in deze bespreking is gebaseerd op het voorwoord van het boek door Ronald van Raak, historicus en voormalig Nederlands politicus.

moet zijn bek houden'. De andere is niet meer iemand als gesprekspartner, maar een misselijkmakende vijand, die het zwijgen moet opgelegd worden. De burn-outcrisis is daar een symptoom van: hoevelen onder ons hebben al gesteld dat ze het volgend jaar kalmer aan moeten doen. Het gevoel 'dit kan niet lang meer goed gaan' is cultureel overheersend geworden.

We zijn de voorwaartse beweging kwijt. De moderniteit met 'markt' en 'kapitalisme' zijn essentiële motoren geweest in het realiseren van kansen en middelen die we vandaag hebben. Maar kunnen we nog zeggen dat de volgende generatie het beter zal hebben – een motivator die eeuwenlang ouders tot onverdroten inzet en opoffering aanzette. We denken hierbij aan 'de belofte dat we niet langer zouden hoeven vechten voor het dagelijks bestaan' en 'de belofte dat de wetenschappelijke vooruitgang onwetendheid zal doen verdwijnen (*wat is 'juist leven', wat is 'juist bevallen', 'juist liefhebben', 'juist slapen', 'juist eten' ...*). Of denk aan 'de belofte dat we door te versnellen ons gebrek aan tijd zouden overwinnen. Elk van die beloftes werden ons generaties lang als een wortel voorgehouden en zijn hoogstens slechts gedeeltelijk vervuld geworden. "Het gevoel tekort te schieten, niet tevreden te zijn met zichzelf, eigenlijk heel anders te moeten zijn, wordt steeds sterker", schrijft Rosa (blz. 52). De idee van een veelbelovende toekomst brokkelt af en we bevinden ons op de rand van de afbrokkelende afgrond waarvoor we steeds verder moeten opschuiven. Dat is wat Rosa bedoelt met de 'razende stilstand'.

Democratie werkt niet in de agressiemodus

Democratie werkt enkel als ieders 'stem' gehoord wordt. Daarvoor hebben we 'oren' nodig. En: koning Salomo vroeg aan God: 'Geef mij een luisterend hart'. De anderen moeten dus niet zwijgen, maar we moeten allen wél *spreken én luisteren*. En dat met een 'hart'. Zodat we in staat zijn om opnieuw te beginnen, om iets nieuws voort te brengen². Zo'n luisterend hart komt niet uit de lucht vallen. Zijn het niet juist de kerken die over een verhaal beschikken, over een cognitief reservoir, over rituelen en praktijken, over ruimtes waar een luisterend hart kan worden geoefend en misschien ervaren (blz. 57). We kunnen er naar een 'stem' luisteren die in de tredmolen, in de 'razende stilstand', de mens aanspreekt en iets anders zegt dan wat er op de to-dolijst staat.

Hier plaatst Rosa het begrip '*resonantie*' vanuit de vragen: Kunnen we ook anders leven? Kan het dat we niet altijd in de agressiemodus zitten? Kan het dat we momenten kennen waarin we loskomen van de dwang dat dit dringend nog moet afgewerkt worden en dat dat nog moet gekocht worden? Kunnen we loskomen van de dwang dat we nog snel dat sms'je moeten schrijven en dat we oneindig vaak kijken of er nog iets nieuws gemeld wordt op de smartphone ...? Waar en hoe kunnen we die razende levensstijl (even) *stil* zetten? Waar en hoe kunnen we uit de dwangmolen treden en kunnen we die dwangmomenten inruilen voor momenten van besef dat '*iets* tot je doordringt'? Als we zo *stil* kunnen staan, kunnen we immers meer adem krijgen, kunnen we geraakt worden door '*iets* dat ons bereikt', ja '*iets* dat ons aanspreekt' en ons tot weerklank roept ... Rosa werkt dit idee van 'resonantie' filosofisch als volgt uit:

Resonantie heeft voor Rosa vier bepalende momenten.

1. het prikkelingsmoment: *iets* roept me op, doet me ergens bij stilstaan, *iets* dat mij uit mijn zelfbevestigende bubbel haalt, *iets* wat mogelijks in mij een wisselwerking doet ontstaan, een resonantierelatie.
2. een moment van zelfeffectiviteit: de prikkeling kan mij ermee verbinden, als ik luister en als ik erop reageer. Er gaat zich *iets* in de blik, in het denken bewegen: wanneer ik plotseling ergens bij stilsta, wanneer ik me door *iets* laat bereiken, veranderen mijn ademhalingsfrequentie, mijn hartslag, mijn huidweerstand en de afgifte van hormonen. Als

² Hier verwijst Rosa naar het begrip 'nataliteit' van Hannah Arendt.

ik in die modus geraak, voel ik mij 'leven' en realiseer ik mij: 'ik kan hier iets mee doen'.

3. het moment van transformatie: ik kom in een andere stemming, op een andere gedachte, ik begin de wereld anders te zien of anders te denken, ik ben dan niet langer dezelfde, maar ik word getransformeerd in het moment van de ervaring en er ontstaat in dat moment 'levendigheid'.
4. het moment van onbeschikbaarheid: het resultaat is onduidelijk: de resonantierelatie kan niet geproduceerd, gekocht of geforceerd worden. Dat *iets* in mij gebeurt, is onmogelijk te voorspellen: zal het gebeuren? op welk moment? wat komt eruit voort? Het is evenwel niet de bedoeling dat 'ik' mezelf optimaliseer, want daaraan kan ik zelf werken met het resultaat voor ogen. Dat moment van onbeschikbaarheid heeft dus een ander effect.

Dat mensen uit hun agressiemodus kunnen stappen, veronderstelt dat ze zichzelf genaakbaar moeten maken, zich kwetsbaar moeten opstellen. Dat is riskant in onze 'concullega'-maatschappij die streeft naar groei. Mensen moeten daartoe ruimte kunnen krijgen.

Rosa stelt dat precies religie die ruimtes bezit, of tenminste: dat zij in de kern streeft naar het bieden van zulke ruimten (blz. 69). Ga je naar een kerk, dan is daar niets dat je 'beschikbaar' kan maken, dat je onder controle kan brengen. De agressiemodus vindt daar helemaal geen doelwit. Rosa schrijft: "Het cruciale punt lijkt mij dat ieder religieus denken, dat alle tradities, dat de beste religieuze interpretaties, gebaseerd zijn op het idee en de realisatie van resonantierelaties" (blz. 70). Hieraan ontleent de religie haar grote kracht. En dat in alle grote religies: *iets* roept mij. En dat *iets* kan je visualiseren als ingeblazen levensadem en tal van andere Bijbelse beelden ...

Tot slot

'Resonantie', in de filosofische uitwerking van Rosa, is dus constitutief onbeschikbaar. De essentie van mijn bestaan is een resonantierelatie. De politieke overheden zouden in deze tijden toch wel eens 'speciaal' belang moeten hechten aan de georganiseerde religieuze instellingen, maar ook andere spiritualiteitsbewegingen die de ontwrichtende maar broodnodigzakelijke ruimte blijven openhouden in weerwil van de economische dwang tot 'almaar groeien'. En misschien moeten kerkvertegenwoordigers toch ook maar eens overwegen hoe die 'ruimte' op een hedendaagse én multidiverse manier aanwezig gehouden kan worden. Laten we hopen dat onze samenleving deze relatievorm niet verliest.

